

A KÖNYVFORMÁK VÁLTOZÁSA A RÉGI KÍNÁBAN

A 2003. ESZTENDŐ nagy eseménye könyvtárunkban *A Tíz Bambusz Csarnoka. Könyv- és nyomdászattörténeti kiállítás a Kínai Nemzeti Könyvtár kincseiből* című kiállítás októbertől decemberig. A kiállítás a 13. századtól a 20. századig mutatja be a hagyományos könyvformák változatosságát és szépségét.

VILÁGUNKBAN A KÍNAI a legrégebb, folyamatosan fennálló civilizáció. Írásbeliségének legrégebb, ismert emlékei mintegy három és félezer évesek, ezeket a ma használatos kínai írás ősével írták, a mai kínai nyelv ősen. Két típusuk ismeretes: a jóslást segítették a lapos állatsontokra karcolt feliratok (az i. e. 14–11. században), fejedelmi adományozások megörökítését szolgálták a szertartási bronzedények feliratai (az i. e. 14. századtól egészen az i. e. 1. századig).

A legrégebbi könyveket összefűzött bambuszlapocskákra vagy pedig selyemre írták, tussal és ecsettel. Ezeknek legrégebb ismert darabjai és töredékei – ritka, szerencsés sírleletek – az i. e. 4., illetve 2. évszázadból valók, többnyire filozófiai szövegek és fejedelmi udvarokban keletkezett dokumentumok. Megformálásuk hosszú évszázadok alatt kialakult gyakorlatról tanúskodik.

A bambuszkönyvek súlyosak és terjedelmesek voltak, a selyem – kínai találmány – használatát pedig nagy értéke korlátozta. Hozzájuk képest ideális hordozóanyag a papír, amelyet legendája szerint az i. sz. 2. század elején találtak fel, valójában néhány évszázaddal korábban kezdtek előállítani, de csak az i. sz. 2–4. században terjedt el, és akkor kezdték írásra használni. A papírra írt kéziratos könyveket a selyemtekercsek mintájára formálták: a több

»A Tíz Bambusz Csarnoka« című kiállítás megnyitóünnepsége. Az elnöki asztalnál: Monok István, Zhang Yafang, Medgyessy Péter, Hiller István, Zhu Zushou, Csáki György. A mikrofonnál: Sudár Annamária

ívből összeragasztott papírcsíkot, amelyen az írás keresztben, jobbról balra egymásra következő függőleges sorokban haladt, tekerccsé göngyölték.

A HAGYOMÁNY töretlen megőrzése érdekében i. sz. 175–183 között császári parancsra kőbe vésték a kanonikus szövegeket (ezt a hatalmas munkát az évszázadok során még többször megismételték, utoljára a 18. században). Emellett kőbe vésve megörökítették költői és prózai műveket, kiváló kalligráfusok keze vonását, de a kolostorokban buddhista és taoista szövegeket is. Valóságos kőkönyvtárakat hoztak létre.

A fővárosban sokan tanulmányozták és másolták a kőbe vésett, etalonként szolgáló szövegeket. A másolás hibalehetőségeinek kiküszöbölését és hiteles szövegek terjesztését tette lehetővé egy egyszerű, de a hagyományos kultúrák körében páratlan eljárás, amelyet a papír elterjedése után, talán már az i. sz. 5. században alkalmazni kezdtek: a pacskolatkészítés technikája. A vésett felületre megnedvesített papírt simítottak, és tusba mártott párnácskával veregették, hogy a kiemelkedő felületek elszíneződjenek. A bevéssett írásjegyek fehéren maradtak, pontosan visszaadva a véset formáit, lehetővé téve az írás szépségének tanulmányozását is. Az i. sz. 7. században a császári udvari könyvtárban a kéziratmásolók mellett néhány pacskolatkészítőt

is alkalmaztak, a könyvtekerccsek mellett pacskolatok tekerccseit is őrizték.

Az elit körében az etalonnak tekintett, kőbe vésett szövegeken kívül újra meg újra lemásolták a ritka és becses könyveket is. A buddhista szerzetesek tevékenységében is jelentős helyet kapott a szent szövegek másolása: új példány megrendelése – a kolostornak tett adomány fejében – és elkészítése érdemszerző cselekedetnek számított. A hívők szútra-másolatokat rendeltek az elhunytakért, hozzátartozójuk gyógyulásáért stb. A megrendelt példányok száma a hívő rangjától és adományától függött, lehetett néhány példány, de akár több ezer példány is.

Nem meglepő tehát, hogy elsőként a buddhista kolostorok másoló műhelyeiben ismerték fel a nyomtatás jelentőségét. A buddha-ábrázolás vagy rövid fohász „pecsételése” alkalmas, vésett fadúcok képében tulajdonképpen kezükben volt a sokszorosítás eszköze is, de adhatott ötletet a hivatali írásbeliséggel együtt kialakult pecséthasználat is.

Valószínűleg a 7. század folyamán jött létre a táblanyomtatás, ez a – kéziratmásoláshoz képest – gyors, egyszerű és nagyon megbízható sokszorosítási eljárás. Kezdeteiről alig tudunk valamit.

A nyomtató tábla elkészítéséhez először egy írástudó a kívánt méretben és a szöveghez illő stílusú kalligráfiával vékony, áttetsző papírra leírta a szö-

A tárlatot Dr. Ferenczy Mária ismerteti Zhu Zushou nagykövetnek, Medgyessy Péter miniszterelnöknek és Monok István főigazgatónak

veget. A szöveg ellenőrzése után a papírt ráragasztották egy finoman csiszolt fa táblára, írással lefelé, hogy tükörképet kapjanak. A vésnők levészte a felületet az írásjegyek körül, hogy azok kissé kiemelkedjenek. Takarékoságból minden lemeznek mindkét oldalát megvésték. A szöveg újabb ellenőrzése után a táblát bekenték tussal, ráborították a nyomtatáshoz előkészített papírt, majd leemelték, megszáritották. (A papír finomsága és kissé áttetsző volta miatt csak a papír egyik oldalára nyomtattak.) Ha a próbanyomatot is rendben találták, a „nyomdász” annyiszor ismételte a műveletet, ahány példányt rendeltek tőle, majd elővette a következő

táblát, és arról készített nyomatokat. Ezeket azután könyvvé ragasztották vagy fűzték össze.

A táblákat elraktározták, sokszor hosszú évtizedeken keresztül megőrizték, szükség esetén újra elővették, és a megrendelő igénye szerint újabb példányokat nyomtattak.

A táblanyomtatásnak közös vonása a pacskolat-készítéssel, hogy mindkettő kézírásos szöveg nyomán készül. Kiküszöbölik a másolás hibáit, standardizálják a szöveget, de nem személytelenítik el, mint Európában a szedett fémbetűkkel való nyomtatás. Mindkettő mindig is egyedi, szép kézírást reprodukált, így akár nyomtatott kéziratnak is ne-

Pálmalevélkönyv. Buddhista szent szöveg, páli nyelven, *taj-lő* írással. A korai buddhizmus hagyományait őrző formában készült egy *taj* közösségben. Jünnan tartomány, 19. század. 6,4×48,9 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár

Tekercskönyv. Buddhista szent szöveg; szanszkritből kínaira fordította Hszüan-cang (602–664). Táblanyomtatás, 24 ív összeragasztva. Csaocseng (Sanhszi tartomány), 1149. 30,2 × 1107 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár

vezhető. Éppen ezért a hagyományos kínai könyv szépségének is a kalligráfia esztétikája az alapja.

A táblanyomtatás Kínában a 9–10. században ki-fejlődött, és ezután még csaknem ezer éven át szol-gált a könyvek túlnyomó többségének előállításá-ra, azonban nem szorította ki a használatból sem a kéziratmásolást, sem a pacskolatkészítést. A 9–10. századból való egyik leletegyüttesben például ugyan-annak a buddhista szent szövegnek, a Gyémánt-szútrának előfordulnak mind kéziratok, mind pacskolatokból összeragasztott, mind pedig tábla-nyomtatású példányai. Utóbbiak közé tartozik a ma ismert, legkorábbi, pontosan keltezett nyomtatott könyv: egy 868-ra datált, fametszettel illusztrált te-kercskönyv is.

A 13. századra alakult ki a tekercskönyvből az a kényelmes, lapozható könyvforma, amely fennma-radt a 19–20. század fordulójáig, a nyugati formák elterjedéséig. E folyamatnak sem ismeretes minden részlete, főbb állomásait tudjuk megjelölni.

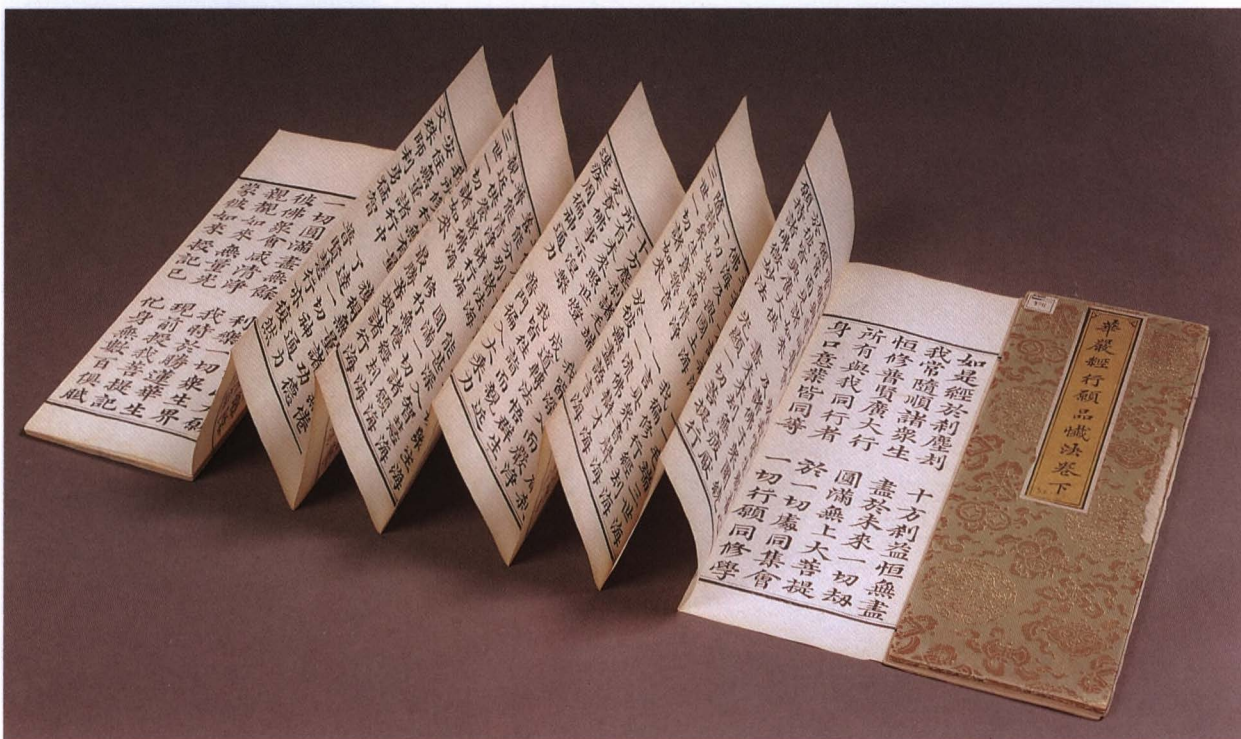
A buddhista szövegek papírtekerceit egy idő után az indiai eredetiek, a pálmalevélkönyvek mére-téhez hasonló, keskeny formára hajtogatták, így ke-ltezett a könnyebben kezelhető leporelló-forma, amelyet évszázadokon át használtak buddhista vagy egyéb szövegekhez, olykor esztétikai megfontolá-sokból. A leporelló meglehetősen sérülékeny, való-színűleg ezért próbálták meg a(z üres) hátoldalon részben összeragasztani a lapokat, és a leporelló két

végét a borítólaphoz ragasztani. Így jött létre egy át-meneti forma, amely a forgószél- vagy örvénykönyv nevet kapta. Ebben már lehetett gyorsan keresgél-ni, ami főként a hivatali vizsgákra való felkészülést szolgáló „kézikönyvek” esetében igen hasznos volt.

Már a 8. századból származó könyvek között elő-fordul egy lapozható könyvforma, amely kettéhajtott lapokból áll (mintha az elülső hajtásainál szétvágtak volna egy leporellót). Ezt nevezik pillangó-kötésű könyvnek, a szálló pillangó szárnyaihoz hasonlítva a könyv lapjait, amelyeket írással befelé hajtottak ketté, majd a hajtásnál egymáshoz ragasztottak. Mivel a vékony papírnak többnyire csak egyik olda-lára írtak vagy nyomtattak, a pillangó-kötésű könyv-ben minden második kinyitásnál üres oldalpár tá-rult az olvasó elé, ha csak össze nem ragasztották az üres oldalak szélét is.

A 13. századtól az íveket a nyomtatott oldalukkal ki-felé hajtották ketté, és a szélüknél (nem a hajtás-nál) ragasztották vagy fűzték össze. Így belülré ke-rültek az üres oldalak, és a hajtásra, a lapok külső szélére az íveket azonosító jelek (a cím, a kötet meg-nevezése, az ív sorszáma). Az íveket egymás mellé rendezték, nem hajtogatták őket egymásba, mint Európában. Így jött létre a – kínai elnevezése sze-rint – fűzött kötésű könyvforma, amely a 19. század végéig általános maradt.

A táblanyomtatás technikája alkalmas volt mind-egyik formához: a tekercsket és a leporellókat is

Leporelló formájú buddhista könyv, selyembrokát borítóval. Táblanyomtatás. H. n. 18. század.

Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum. Fotó: Sulyok Miklós

Fűzött kötésű könyvek. CSÁSZÁRI RENDELETRE EGYBEGYŰJTÖTT VERSEK A JÜAN-MING-JÜAN-PALOTÁRÓL. Színes táblanyomtatás. A császári udvar hivatalos könyvesháza (Nej fu), Peking, 1736-1795 között. 27,0×17,0 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár

kisebb papírivekből ragasztották össze. A pillangó-kötésű és a fűzött gerincű könyvek íveit, azaz egy kettős lapját pedig, mint említettük, egyetlen dúccal nyomtatták.

A könyvek külső védőburkának formája együtt változott a könyvformákkal. A tekercskönyveket négyszögletes vászon- vagy selyem(brokát) kendőbe takarták, a könyvek címét ráfüggesztett elefántcsont lapocskára írták. A leporellók első és utolsó lapjához vastagabb papírból erősítést ragasztot-

tak, ez utóbbit gyakran bevonták vászonnal vagy selyembrokáttal. A pillangó-könyvekre erős papírból ragasztottak borítót, többnyire egyetlen ívből, amely így befedte a füzet gerincét (fedett gerincű kötés). A fűzéssel összeállított köteteknél az íveket és a két borítólapot kettős selyemszállal varrták össze a gerincnél.

A több füzetből álló könyveknek vászonnal vagy színes brokáttal bevont kartonból tokot készítettek, erre - ugyanúgy, mint az egyes füzetekre -

címke került. Dél-Kínában tok helyett két, zsinórral összekötött keményfa tábla közé fogták a könyveket (ezeket kevésbé érte rovarkár).

A lapozható könyvforma kialakulásával párhuzamosan bővült a könyvek tematikája és funkciója: az eddig említettek mellett megjelentek a hivatalosan kevesebbre becsült, de igen népszerű szépirodalmi műfajok: elbeszélések, színdarabok, színdarabok kiadásai is. Kialakultak könyvkiadói központok, amelyek különböző stílusban formálták meg és illusztrálták kiadványaikat, és a 17. századra kifejlesztették a többszínű táblanyomtatást is.

A kínai társadalomban, más archaikus társadalomhoz hasonlóan, nagy tisztelet övezte a hagyományt, valamint a hagyományok őrzőit: az öregeket és az írásbeliséget. Az arisztokrácia körében a nevelés alapja a szent szövegek elsajátítása volt: e szövegeket kívülről meg kellett tanulni, és tudni kellett hibátlanul leírni. Ez a tudás magában foglalta mind az erkölcsi szabályokat, mind a kormányzásban való részvételhez szükséges alapismereteket. Az államszervezet hatalmas – és egyre növekvő – bürokratikus apparátussá terebélyesedett, és az i. e. 2. századtól kezdve vizsgát kellett tenni az ismeretekből ahhoz, hogy valaki kormányzati pozíciót töltsön be. Az évszázadok során a vizsganyag tovább bővült a nagyra értékelt lírai alkotásokkal, klasszikus versekkel, a történelmi tapasztalatokat írásba

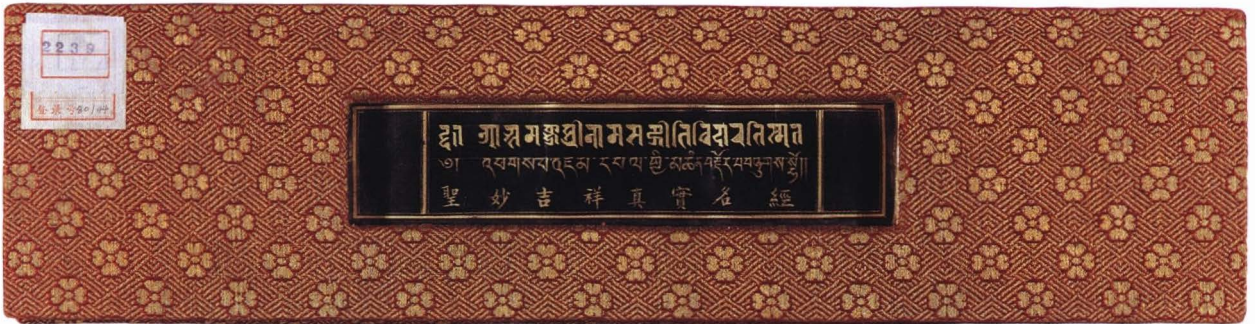
Hagyományos könyvkötések (18. század, 20. század) a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum gyűjteményéből.

Fotó: Sulyok Miklós

foglaló vagy állambölcséleti művekkel. A vizsgarendszer háromfokozatúvá fejlődött, a hatalmas birodalomban egyre több tehető ifjúnak lett életprogramja a hivatali vizsgákra való felkészülés. Az írás elsajátítása maga is hosszú éveket igényelt, a szépírás, a kalligráfia pedig további, sok éves gyakorlást, a vizsgák letételéhez szükséges összes ismeret megszerzéséhez ugyancsak hosszú évek odaadó munkájára volt szükség, így ez az út csak a gazdag

és előkelő családok fiai számára volt járható, noha a vizsgarendszer látszólag lehetővé tette a társadalom nagyobb része számára a felemelkedést. Végző soron ez a rendszer okozta, hogy a korán feltalált és kifejlődött kínai könyvnyomtatásnak a régi Kínában nagyobb szerep jutott a hagyomány fenntartásában, mint az innovációban.

DR. FERENCZY MÁRIA *m.ferenczy@chello.hu*

Címlap; Sákjamuni Buddha és két bódhiszattva a címlap hátoldalán; a szöveg egy lapja. Buddhista szent szöveg, szanszkrit, tibeti és kínai nyelven, a császári udvar számára. Kézírás és kézi festés, lakkozott papíron. H. n., 18. század. 10,3×41,1 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár

Versírópapír sarkantyúvirág ábrázolásával. Csang Csao-hsziang (működött 1892-1907 között): SZÁZ VIRÁG ÍRÓPAPÍR VERSEK SZÁMÁRA. Színes táblanyomtatású könyv. Tiencsin, 1911. 29,5×18,1 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár

Versírópapír íriszek ábrázolásával

秦樓月卷上

荏菴傳奇第十五種

吳門朱素臣編次

湖上李笠翁評閱

第一齣

情槩

末上

玉樓春。拘儒日困愁城內。綱常快筆猶能記。最下由
 來不及情。艷思綺語經年廢。紅鸚別傳郵筒寄事
 堪。崔氏春秋配笑呼。濁酒譜宮商。從今不賭劉伶誓。
 滿庭芳。呂子疎狂。陳姬韶麗。新詞憑弔真娘。中秋邂逅
 宛轉逗情腸。堪嘆忠言逆耳。書齋鬧。密誓難忘。賺

Az első fejezet első lapja, régi tulajdonosok vörös pecsétjeivel. Csú Szu-csen (működött a 17. század közepén): A CSIN-PALOTA HOLDJA. SZÍNJÁTÉK. Táblanyomtatású könyv. Szucsou, 1662-1722 között. 28,2×17,7 cm. Kínai Nemzeti Könyvtár